

Економіка третинного сектору

Константія ДАРВІДУ,
Евангелос СИСКОС

**ТУРИЗМ ЯК ДРАЙВЕР ЗАЙНЯТОСТІ В ГРЕЦІЇ:
АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕФЕКТІВ ПЕРЕЛИВУ
ТА РОЛЬ ДИНАМІКИ РИНКУ**

Резюме

Ефективність в'їзного туризму є важливим фактором загального бізнес-циклу в Греції. У 2016–2022 рр. приріст частки експорту в'їзного туризму становив близько половини приросту ВВП. У статті проаналізовано структурні аспекти впливу в'їзного туризму на зайнятість у Греції у 2009–2022 рр. Використано кореляційний аналіз для виявлення взаємозв'язку показників туризму та зайнятості у сфері послуг з тимчасового розміщення; сільському господарстві; харчовій промисловості; сфері послуг з громадського харчування; бібліотечній, архівній, музейній та іншій культурній діяльності; діяльності зі збору, очищення та постачання води. Значущого впливу на динаміку зайнятості у сфері авіаперевезень та туристичного бронювання не виявлено. У низці регіонів Греції туризм відіграє особливо важливу роль, адже створює ефект переливу, впливаючи на зайнятість у місцевих постачальників. За допомогою регресійних моделей проаналізовано позитивний вплив на зайнятість у сфері послуг з тимчасового розміщення, загальний рівень та галузеву

© Константія Дарвіду, Евангелос Сискос, 2025.

Дарвіду Константія, доктор філософії з міжнародних економічних відносин, факультет управління наукою і технологіями, Патрський університет, Патри, Греція. ORCID: 0000-0002-8113-7302 Email: kdarvidou@upatras.gr

Сискос Евангелос, д. е. н., професор з міжнародних, європейських та чорноморських економічних відносин, кафедра міжнародних та європейських економічних студій, Університет Західної Македонії, Козані, Греція. ORCID: 0000-0002-5221-4444 Email: esiskos@uowm.gr

структуру регіональної зайнятості, розкрито ефекти переливу для регіонів та визначено роль динаміки ринку.

Ключові слова:

в'їзний туризм, динаміка ринку, економіка Греції, зайнятість, міжнародні подорожі, послуги, регіональна економіка, регіональні ефекти переливу

Класифікація за JEL: Z33, Z32, M31, F16, P48, R23.

7 формул, 7 таблиць, 35 джерел літератури.

Постановка проблеми

Туристична галузь є вагомою частиною економіки Греції, як і багатьох інших країн. Як експортна галузь вона допомагає країні отримувати доходи від іноземних туристів та стимулює попит на внутрішні товари й послуги, що створює позитивний ефект переливу для інших галузей. Забезпечуючи підтримку зайнятості, туризм може сприяти економічному зростанню, зменшенню нерівності за доходами, стимулюванню розвитку регіонів, освіти та особистісного розвитку громадян. Переваги для зайнятості від туризму можуть відрізнятися у різних секторах економіки залежно від їхньої трудомісткості, продуктивності, регулювання ринку праці, практики найму, структури попиту, бізнес-циклу та інших факторів.

Метою цієї роботи є оцінювання прямого та непрямого впливу показників в'їзного туризму в Греції на зайнятість у пов'язаних галузях. Незважаючи на очевидні аргументи на користь такого впливу, його фактичний масштаб у реальних умовах сучасної економіки Греції ще потрібно оцінити. Це дасть змогу визначити потенційну ефективність використання ресурсів уряду та місцевих органів влади в маркетингових кампаніях, що проводяться для стимулювання попиту на туризм та залучення інвестицій в інфраструктуру з урахуванням економічних і соціальних критеріїв. Греція може бути чітким

прикладом для інших країн Європи та Середземноморського регіону або інших економік, що залежать від туризму.

У вступній частині статті представлено систематизований аналіз сучасних наукових досліджень, присвячених взаємозв'язку туризму і зайнятості в глобальному контексті, а також зосереджено увагу на особливостях цієї проблематики в економіці Греції. У наступному розділі описано методологію: джерела даних, використані показники та методики, застосовані в рамках кореляційного й регресійного аналізів. У розділі «Результати дослідження» наведено інформацію про останні тенденції в показниках туризму в Греції, кореляції між зайнятістю в галузях промисловості та динамікою ринку в туризмі, його зв'язок з бізнес-циклами. Визначено коефіцієнти туризму та зайнятості в регіонах Греції і використано кілька регресійних моделей для оцінювання прямого та непрямого впливу туризму на зайнятість. У завершальній частині статті узагальнено основні результати проведеного дослідження та виконано їх зіставлення з наявними емпіричними кількісними дослідженнями.

Огляд літератури

Сектор туризму є важливою складовою світової економіки, оскільки в ньому зайнято більше людей у всьому світі, ніж в автомобільній та хімічній промисловості (Santos, 2023). Тому він привернув увагу дослідників, особливо в країнах, що спеціалізуються на залученні туристів. Попередні дослідження зайнятості в туризмі базуються на аналізі багатьох країн або окремих територій. Вони також відрізняються залежно від обсягу конкретних послуг. Існує два види зайнятості в сфері туризму: пряма зайнятість, представники якої безпосередньо контактують з туристами (готелі, туристичні агентства, офіси туристичної інформації, авіаперевезення та круїзні судна, ресторани, курорти, магазини) та непряма зайнятість (наприклад, їх постачальники, будівельні компанії, виробники літаків та інших транспортних засобів, виробники товарів ручної роботи, маркетингові агентства, сервіси бухгалтерських послуг) (Obadić та Peħar, 2016).

Marques Santos та ін. (2020) використовували тест причинності Грейнджера, щоб довести вплив туризму на зайнятість у регіонах ЄС у 2000–2018 рр. за допомогою лінійних і логарифмічно-лінійних моделей. Було також виявлено двосторонній взаємозв'язок, однак лише під час застосування логарифмічно-лінійної моделі. Збільшення кількості туристів на 1000 осіб призводить до зростання зайнятості на 20 осіб, а зростання кількості туристів на 10% призводить до збільшення зайнятості на 0,9%. Щодо національного рівня, то, наприклад, Imam та Ananda (2022) довели, що в Шрі-Ланці пряма та непряма зайнятість залежала від кількості туристів, доходів, а також кількості прибуттів у четвертому кварталі. Туризм позитивно вплинув на економічне

зростання й зайнятості у Пакистані в 1990–2015 рр., де 15% коливань у зайнятості спричинено збільшенням туристичної активності (Manzoor та ін., 2019). Згідно з прогнозом Diakonidze (2019), частка туризму в зайнятості Грузії може зрости з 6% до 9%.

Однак дослідження деяких країн свідчать про випадки, коли туризм не обов'язково сприяє зростанню зайнятості. У Туреччині туризм лише незначно вплинув на зменшення рівня безробіття і бідності, незважаючи на швидкий розвиток цієї галузі (Tosun та ін., 2023). На Кіпрі може простежуватись дефіцит робочої сили в готельному секторі та водночас високий рівень безробіття. У цьому випадку залучення кваліфікованої робочої сили стає викликом для готелів. Тому вони запрошували іноземних працівників, переважно з Греції та Східної Європи (Yakavenka та ін., 2023). У 2006–2014 рр. приплив іноземних туристів мав негативний, але незначний вплив на зростання зайнятості в Північній Португалії (Santos, 2023). Inchausti-Sintes (2015) писав, що, крім потенціалу для пожвавлення іспанської економіки, туризм є джерелом так званої «голландської хвороби», оскільки спричиняє перерозподіл ресурсів на користь неторговельних секторів та реального зміцнення обмінного курсу, що може підірвати продуктивність. Приїзд туристів на винні маршрути в Іспанії в 2008–2018 рр. позитивно вплинув на економічний розвиток, але не сприяв поліпшенню ситуації у сфері зайнятості (Vázquez Vicente та ін., 2021).

Деякі дослідження зосереджені на місцевій, демографічній або географічній структурі зайнятості. Наприклад, у Бразилії на зайнятості у сфері туризму впливають зовнішні ефекти спеціалізації, урбанізації та диверсифікації. Однак між муніципалітетами існує ефект конкуренції. Зростання зайнятості у сфері туризму в одному регіоні призводить до зниження цього показника в сусідніх громадах (Ribeiro та ін., 2018). У вибірці з 5 середземноморських країн внесок туризму в зайнятості варіювався від 3,8% у Франції до 9% у Греції. Роль працівників з вищою освітою в туристичному секторі в цих країнах зростала (Obadić та Peihar, 2016). Sergio (2019) зазначив, що в 2006–2017 рр. простежувався позитивний взаємозв'язок між показниками туризму на душу населення та зайнятістю в регіонах NUTS-2 (Номенклатура територіальних одиниць для статистики 2-го рівня). Однак вплив на зайнятості працівників старшого віку (55-64 роки) був незначним.

Щодо факторів зайнятості, то деякі науковці вказують на важливість сезонності. Matula та Duvnjak (2017) довели, що за допомогою моделей, які враховують сезонність, можна краще прогнозувати зайнятості у сфері гостинності в Хорватії. До 2015 р. ця країна стала найбільш залежною від туризму державою-членом ЄС. Grobelna та Skrzyszewska (2019) опитали студентів, які вивчають туризм і готельну справу в Північній Польщі і виявили переважно позитивне ставлення до сезонності зайнятості в туризмі. Ті, хто схвально відгукувався про сезонність, були більш схильні працювати в секторі туризму в майбутньому. Wijesundara та Ranasinghe (2015) згадали про пе-

решкоди для зайнятості людей у сфері туризму в сільських районах Шрі-Ланки («соціальні міркування, процес найму, розвиток навичок, шляхи просування, культурні бар'єри та відсутність інфраструктури»). Кризи також можуть впливати на туризм, особливо нещодавня пандемія. Marques Santos та ін. (2020) розглянули 3 потенційні сценарії зайнятості у сфері туризму в ЄС влітку та восени 2020-го року в умовах пандемії COVID-19: «Сценарій впевненості у подорожах: тривале спекотне літо; сценарій страху перед подорожами: втеча куди завгодно; та сценарій другої хвилі: острівний туризм».

Також розглянуто ефективність зайнятості в туризмі. Загалом підвищення рівня зайнятості в туризмі на 1% поліпшувало економічний розвиток на 0,15–0,61%. Вибірка, аналіз якої дав можливість зробити такий висновок, охоплює деякі країни ОЕСР у 2008–2020 рр. (Vuković та ін., 2023). За даними Dorta-González та González-Betancor (2021), у вибірці з 19 країн ОЕСР та 5 країн, що не входять до ОЕСР, у 2008–2018 рр. найбільший коефіцієнт доходів від туризму на одного прибулого досягнутий за рахунок відносно більшої частки робочої сили в туристичних агентствах й інших службах бронювання (еластичність становила 0,28) та в галузі спорту й відпочинку (0,13), якщо порівняти з харчовою (-0,26), а також культурною галузями (-0,08).

Як одна з основних туристичних країн, Греція опинилася в центрі уваги дослідників. Туризм забезпечує як прямий, так і непрямий внесок у грецьку економіку: у 2018 р. залучено 21,6 млрд євро та 35,6 млрд євро відповідно (Papadopoulou, 2020). Існує зв'язок між рівнем зайнятості в туристичній галузі, кількістю туристів та зростанням ВВП у Греції (Medová та ін., 2021).

Туризм має особливе значення для деяких груп населення і територій. У допандемічний період сектори, пов'язані з туризмом, у процесі здійснення найму нових працівників переважно віддавали перевагу молоді (Betcherman та ін., 2023). Туризм є основним джерелом доходу для грецьких островів (Dimelli, 2017; OECD, 2017). Наприклад, сільське господарство та туризм становлять 50% ВВП Криту (Vourdoubas, 2020). Греція має понад 6 000 островів, острівців і скель, з яких 53 налічують понад тисячу жителів. Однак лише деякі з них отримують основну частину доходів від туризму. Більш диверсифікований острівний туризм може сприяти розвитку менших островів і підтримці робочих місць (OECD, 2017). Туризм може забезпечити робочі місця в острівних і гірських регіонах Греції, заохочуючи молодь не залишати ці регіони, що допомагає вирішити проблему старіння населення (Kalantzi та ін., 2023).

Важливе значення має також вид туристичних послуг. У сфері розміщення 5-зіркові готелі підтримували стабільність зайнятості, оскільки працювали цілий рік, на відміну від 1-зіркових готелів, які були меншими і більше постраждали від кризи 2008 р. (Papatheodorou та Arvanitis, 2014). Розвиток діяльності BnB є альтернативою готелям. Понад 100 000 будинків, зареєстрованих в Airbnb в Греції, забезпечили робочими місцями близько 1 тис. осіб (Menegaki та Agiomirgianakis, 2019). Щодо спортивного туризму в регіоні Мес-

синії, то гольф забезпечив більше робочих місць, ніж віндсерфінг, верхова їзда та дайвінг. Проте останній мав найбільший мультиплікатор зайнятості. Малі підприємства наймають відносно більше осіб, оскільки робота там є більш трудомісткою. Крім того, туристи, які займаються спортом як основним видом діяльності, мають більший мультиплікатор зайнятості, ніж туристи, які просто ним цікавляться (Drakakis та ін., 2021).

Криза, що розпочалася у 2008 р., була особливо тривалою в Греції. Були сподівання, що в'їзний туризм сприятиме розвитку економіки. У 2007–2010 рр. рівень зайнятості зменшився у 8 регіонах (важливим було те, чи був регіон материковим чи острівним), але якщо розглядати більш тривалий період (2007–2013 р.), то така ситуація простежувалась у всіх регіонах Греції (Karoulia та ін., 2016). Karoulia та ін. (2015) проаналізували стійкість туристичної галузі в регіонах Греції під час економічної кризи, що розпочалася в 2008 р. Стійкість визначалася за критерієм кількості закладів. Епір, Південні Егейські та Іонічні острови навіть змогли збільшити свої потужності в чотири рази. Але Західна Македонія зазнала невеликого зниження. Близько половини регіонів були стійкими за критерієм зайнятості. Північні Егейські острови, Епір та Східна Македонія збільшили зайнятість у туристичному секторі. Натомість в інших регіонах рівень зайнятості в цьому секторі знизився.

Окрім суто кількісних показників зайнятості, важливе значення мають також умови праці. Світова тенденція полягала в тому, що працівники туристичної галузі зазвичай мали нижчу заробітну плату й гірші умови праці, ніж в інших галузях. Однак до боргової кризи 2010 р. умови в Греції були схожими до інших секторів завдяки галузевому колективному договору. Після дерегуляції ринку праці Греція наблизилася до світової тенденції (Paradopoulos та Lyddon, 2020). Проте, незважаючи на кризу 2008 р. і реформу ринку праці, заробітна плата й умови в секторі готельного та ресторанного бізнесу в Греції збереглися краще, ніж у Великій Британії. Це зумовлено силою профспілок і традицією колективних переговорів між готелями Греції, а також обмеженою часткою мігрантів у робочій силі (Paradopoulos та Ioannou, 2022).

Іншим викликом була криза, спричинена коронавірусом. У 2020 р. перша хвиля пандемії призвела до карантину. Внаслідок цього знизився рівень зайнятості в туристичному секторі Греції на 9%. Уряд заборонив скорочення персоналу, тому така ситуація пояснювалася нижчими показниками найму в цей період. Крім цього, уряд підтримував компанії в цих секторах за умови, що вони збережуть робочі місця (Betcherman та ін., 2023). Для підтримки галузі та зайнятості уряд вирішив здійснити надзвичайний захід – покрити соціальні внески туристичних підприємств.

Після пандемії у 2022 р. зайнятість у грецькій туристичній галузі зросла на 5 тисяч і досягла 800 тис. осіб. Очікувалося, що після пандемії туризм повністю відновить зайнятість у секторі та створить 17 тисяч нових робочих місць у 2023 р. (як у піковий період 2019 р., коли в туристичній галузі було працевлаштовано 820 тис. осіб). Водночас Європі очікувалося, що зайнятість

відновиться лише до кінця 2024 р. Кількість працівників у сфері туризму в Греції може збільшитися до 1,02 млн протягом десятиліття (World Travel and Tourism Council, 2023).

Отже, більшість досліджень підтверджують висновок про позитивний вплив туризму на зайнятість, хоча структурні ефекти можуть відрізнятися залежно від території, демографічної групи та типу послуг, що вимагає додаткової уваги. Відомі кількісні тематичні дослідження щодо аналізованого ефекту в інших країнах. У більшості наукових праць, присвячених Греції, розглянуто окремі аспекти проблеми (окремі сегменти ринку або зайнятості, чи регіони) чи інші пов'язані питання (умови зайнятості та державна підтримка), використано просту методологію аналізу тенденцій або старіші дані. У цій роботі увагу зосереджено на Греції, оцінено вплив імпорту робочої сили на зайнятість за секторальною та регіональною класифікацією. Це дасть змогу визначити прямий вплив на туризм та непрямий вплив на інші галузі.

Методологія

У статті порівнюються тенденції змін у ВВП, експорті туристичних послуг та зайнятості у сферах, пов'язаних з туризмом, у період 2009–2024 рр. Розраховано внесок в'їзного туризму у зміни ВВП Греції у 2008–2024 рр.

На наступному етапі використано кореляційний аналіз різних показників туристичного сектору та зайнятості. Джерелом усіх даних є Eurostat (n. d.). Також розглянуто економічне зростання, оскільки зміни у сфері зайнятості можуть бути спричинені загальною макроекономічною ситуацією. Для показників туризму, зайнятості та ВВП використовуються темпи зростання.

Зайнятість проаналізовано у секторах, які прямо або опосередковано пов'язані з в'їзним туризмом. Опосередкований зв'язок означає, що туристичний сектор може споживати послуги або продукти від непрямо пов'язаних секторів. Наприклад, іноземні туристи також можуть споживати їжу, напої, користуватися електроенергією, відвідувати спортивні заходи тощо, хоча їхній внесок у попит там менший, ніж у прямо пов'язані сектори (принаймні на повітряний транспорт, проживання та діяльність туроператорів). Використовується класифікація секторальних видів діяльності NACE (Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté Européenne – Статистична класифікація видів економічної діяльності в Європейському співтоваристві).

Статистичні показники у сфері туризму охоплюють інформацію щодо міжнародного туризму, а також доходів у секторах, пов'язаних із туристичною діяльністю. Для проведення кореляційного аналізу застосовано темпи приросту кількості іноземних відвідувачів, які зупинялися в туристичних закладах розміщення, та рівня зайнятості у період 2009–2022 рр. Водночас дані щодо

кількості прибулих були відсутні у 2010 та 2012 роках. Аналіз зазначених періодів ґрунтується на доступних даних, оскільки у 2008 р. Євростат провів перекласифікацію секторів та інші методологічні зміни. Включення більш ранніх періодів могло би поставити під сумнів узгодженість даних про зайнятість та платіжний баланс.

Для оцінювання впливу в'їзного туризму (зокрема, динаміки зростання кількості прибулих) на приріст зайнятості у секторі послуг з тимчасового розміщення сформована регресійна модель, побудована на основі національних часових рядів для Греції. З огляду на обмежений обсяг національної вибірки, здійснено перевірку достовірності результатів через вилучення аномальних значень, модифікації змінної в'їзного туризму (заміна показника кількості прибулих на показник динаміки ночівель), а також контролю впливу додаткового фактора попиту (кількість внутрішніх туристичних прибуттів) і факторів пропозиції (кількість ліжок-місць або кількість суб'єктів господарювання у сфері послуг з тимчасового розміщення).

Для оцінювання значущості туризму для місцевої зайнятості застосовано регіональний підхід із розширеною вибіркою панельних даних (спочатку в ширшому спектрі секторів, пов'язаних із туризмом, а згодом – у всіх секторах економіки Греції). Аналіз охоплював 13 регіонів країни на рівні NUTS2. Як альтернатива методології, що базується на темпах зростання, обчислено два коефіцієнти (відносний та абсолютний розмір регіонів, визначений за кількістю зайнятих осіб) для виявлення взаємозв'язку регіональної інтенсивності в'їзного туризму та значущості туристично орієнтованих галузей для регіональної зайнятості.

Результати дослідження

У 2008–2024 рр. у Греції було 2 бізнес-цикли: тривала фінансова криза, що розпочалася у 2008 р., та пандемія 2020 р. (табл. 1). Остання була більш складною для туристичної галузі. Зайнятість у секторі послуг з тимчасового розміщення знизилася під час карантину, а в секторі авіаперевезень та послуг з бронювання турів – безпосередньо перед початком карантину. Загальна зайнятість під час пандемії була більш стабільною, ніж під час попередньої кризи 2008–2013 рр. А 2022 р. став роком найшвидшого економічного зростання та підвищення рівня зайнятості за останні роки.

Щодо останніх тенденцій, то, за даними Грецької статистичної служби (Hellenic Statistical Authority, 2025a), у лютому 2025 р. кількість прибуттів до туристичних закладів розміщення досягла 793 тис. (зростання на 2,5%, якщо порівняти з лютом 2024 р., і на 3,8% конкретно для прибуттів іноземців), а кількість ночівель становила 1736 тисяч (3,5% і 4,9%). Однак пік туристичного сезону припадає на літо (у серпні 2024 р. кількість прибулих туристів досягла майже 7 млн, що в 10 разів більше, ніж у лютому).

Таблиця 1

Темпи зростання ВВП, експорту туристичних послуг та зайнятості в Греції, %

Рік	ВВП	Експорт туристичних послуг	Зайнятість, усі галузі	Зайнятість, авіаперевезення	Зайнятість, послуги розміщення	Зайнятість, туристичні агентства, туроператори та інші послуги з бронювання й пов'язані з ними види діяльності
2009	-4,3	-10,6	-1,2	-3,0	-10,6	-16,1
2010	-5,5	-7,6	-3,6	10,8	-7,3	-9,9
2011	-10,1	9,3	-7,6	19,4	0,3	-11,8
2012	-7,1	-0,6	-8,6	-1,2	4,1	-0,8
2013	-2,5	16,4	-4,9	-15,3	-8,1	10,9
2014	0,5	10,2	0,6	20,8	25,5	58,3
2015	-0,2	5,5	2,0	4,6	-1,6	-10,0
2016	-0,5	-6,5	1,8	-9,9	4,7	10,6
2017	1,1	10,8	2,0	-7,3	9,3	-4,3
2018	1,7	10,0	1,9	-36,8	9,0	-31,2
2019	1,9	13,0	2,0	-25,0	-0,2	9,5
2020	-9,0	-76,2	-1,2	69,4	-26,5	13,3
2021	8,4	143,2	1,1	37,7	22,4	-4,7
2022	5,9	68,3	5,4	-51,2	13,7	9,3
2023	2,3	16,5	1,2	41,5	3,0	-13,6
2024	2,3	4,9	1,7	13,8	12,2	-3,9

Джерело: Eurostat (n. d.).

За даними Грецької статистичної служби (Hellenic Statistical Authority, 2025b), у лютому 2025 р. кількість зайнятих осіб становила 4,312 млн, якщо порівняти з 405-ма тисячами безробітних та 3,044 млн осіб віком до 75 років, які не працюють і не шукають роботу (особи, які не входять до складу робочої сили). За винятком тимчасового зростання у 2020 р., з 2013 р., коли безробіття сягнуло 27,6 %, його рівень стабільно знижувався. У лютому 2025 р. сезонний рівень безробіття досяг 8,6% (після 11,5% у лютому 2024 р.). Без-

робіття переважало серед жінок (11,3%) та молоді (16,8%) порівняно з чоловіками (6,4%) та дорослими особами (8,1%). Протягом року кількість безробітних зменшилася на 26,3%.

З огляду на тривалість досліджуваного періоду кореляційний аналіз показує, що макроекономічні показники туризму не мають суттєвого впливу на загальний рівень зайнятості в Греції, але можуть впливати на зайнятість у деяких секторах (табл. 2). Щодо безпосередньо пов'язаного сектору – послуг розміщення, то є значуща ($p < 0,01$) позитивна кореляція ($> 0,72$) між зайнятістю та майже всіма показниками туризму (за винятком зростання кількості ліжок-місць у сфері послуг). Для такої невеликої вибірки років краще використовувати вищий поріг значущості ($p < 0,01$), ніж звичайний (0,05).

Однак значущої кореляції для зайнятості в секторі авіаперевезень та послуг з бронювання турів виявлено не було. Виняток становила негативна кореляція між імпортом туристичних послуг та зайнятістю в секторі авіаперевезень. Динаміка працевлаштування в цих двох секторах може бути більш жорсткою, ніж у сфері послуг з тимчасового розміщення. Використання 1-річного лагу призводить до негативної кореляції для більшості показників туризму та зайнятості в послугах авіаперевезень (проте жодна з них не є значущою), а також до відсутності суттєвої кореляції в інших двох безпосередньо пов'язаних секторах (табл. 3). Щодо прямих ефектів, кількість справді значущих кореляцій становить 8 із 54, або 15%, що значно перевищує передбачувану ймовірність похибки 1%, якщо $p < 0,01$.

Щодо послуг, які мають непряме відношення до туристичної галузі, то між більшістю показників туризму і зайнятістю в сільському господарстві, харчовій промисловості та виробництві напоїв є дуже значущі ($p < 0,01$) позитивні кореляції. Отже, ці сектори можуть зазнавати короткострокового ефекту переливу від міжнародного туризму. Простежуються незначні ефекти і для деяких інших галузей через позитивні або негативні значущі кореляції (між зайнятістю і лише одним або двома показниками туризму), які є випадково високими. Один сектор демонструє множинні негативні значущі кореляції з показниками туризму (наземний транспорт та трубопроводи), тобто може свідчити про ефект заміщення між галузями. Кількість значущих кореляцій тут становить 23 із 180, або 13%, що значно перевищує передбачувану ймовірність похибки 1%, якщо $p < 0,01$.

Аналіз даних із лагом в 1 рік показує, що більшість показників туризму мають значний позитивний вплив ($p < 0,01$) на зайнятість у діяльності із збору, очищення та постачання води; сфері громадського харчування; бібліотечній, архівній, музейній та інших видах культурної діяльності; а також 1 показник на зайнятість у сфері спортивних заходів, розваг та відпочинку. Цей лаговий ефект ще більш обґрунтований з теоретичного погляду, оскільки немає значної лагової кореляції з економічним зростанням у цих секторах.

Таблиця 2

Кореляція між темпами зростання макроекономічних показників туризму, ВВП та зайнятості, 2009–2022 рр.

Сектори	Темп зростання ВВП, %	Темп зростання експорту туристичних послуг, %	Темп зростання імпорту туристичних послуг, %	Прибуток іноземців до туристичних закладів розміщення, зростання, %	Кількість ночівель іноземців у туристичних закладах розміщення, % зростання	Кількість ліжок-місць у туристичних закладах розміщення, % зростання	Зростання доходів у сфері авіаперевезень; розміщення; туристичних агентств, туроператорів та інших послуг з бронювання й пов'язаних видів діяльності, %	Зростання доходів у сфері авіаперевезень, %	Зростання доходів у сфері розміщення та харчування, %	Зростання доходів у сфері туристичних агентств, туроператорів та інших послуг з бронювання й пов'язаних видів діяльності, %
Загалом – всі види діяльності за класифікацією NACE	0,78	0,29	0,48	0,36	0,35	0,22	0,42	0,44	0,48	0,56
Рослинництво та тваринництво, мисливство та пов'язані з ними послуги	0,63	0,66	0,58	0,77	0,77	0,70	0,71	0,63	0,72	0,76
Виробництво продуктів харчування	0,74	0,61	0,55	0,66	0,67	0,52	0,71	0,67	0,73	0,74
Виробництво напоїв	0,69	0,65	0,71	0,70	0,68	0,26	0,67	0,57	0,70	0,70
Виготовлення одягу	0,23	0,03	-0,01	-0,02	-0,03	0,00	0,05	-0,03	0,07	-0,01
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонування повітря	0,10	0,06	-0,27	-0,12	-0,12	-0,69	0,09	-0,10	-0,03	0,00
Збір, очищення та постачання води	0,45	0,12	0,56	0,20	0,21	0,24	0,19	0,43	0,27	0,41
Будівництво будівель	0,68	0,37	0,45	0,37	0,38	0,08	0,46	0,50	0,44	0,57
Цивільна інженерія	-0,21	-0,30	-0,33	-0,27	-0,29	0,11	-0,29	-0,41	-0,29	-0,36
Спеціалізовані будівельні роботи	0,69	0,24	0,31	0,32	0,31	0,12	0,38	0,33	0,41	0,50
Гуртова торгівля, крім автомобілів та мотоциклів	-0,08	-0,35	-0,27	-0,32	-0,31	-0,27	-0,25	-0,19	-0,26	-0,16
Роздрібна торгівля, крім автомобілів та мотоциклів	0,33	-0,15	0,08	-0,07	-0,09	0,03	-0,07	-0,03	0,05	0,05

Сектори	Темп зростання ВВП, %	Темп зростання експорту туристичних послуг, %	Темп зростання імпорту туристичних послуг, %	Прибуття іноземців до туристичних закладів розміщення, зростання, %	Кількість ночівель іноземців у туристичних закладах розміщення, % зростання	Кількість ліжко-місць у туристичних закладах розміщення, % зростання	Зростання доходів у сфері авіаперевезень; розміщення; туристичних агентств, туроператорів та інших послуг з бронювання й пов'язаних видів діяльності, %	Зростання доходів у сфері авіаперевезень, %	Зростання доходів у сфері розміщення та харчування, %	Зростання доходів у сфері туристичних агентств, туроператорів та інших послуг з бронювання й пов'язаних видів діяльності, %
Наземний транспорт та транспортування трубопроводами	-0,37	-0,65	-0,72	-0,67	-0,68	-0,41	-0,59	-0,78	-0,63	-0,60
Водний транспорт	0,33	0,19	0,15	0,12	0,13	-0,06	0,24	0,18	0,19	0,20
Повітряний транспорт	-0,42	-0,22	-0,63	-0,34	-0,34	-0,51	-0,24	-0,51	-0,35	-0,44
Складське господарство та допоміжні транспортні послуги	0,70	0,53	0,74	0,54	0,54	0,35	0,56	0,67	0,61	0,62
Послуги з тимчасового розміщення	0,70	0,73	0,74	0,74	0,73	0,26	0,75	0,73	0,78	0,73
Діяльність із забезпечення стравами і напоями	0,37	-0,06	0,41	0,07	0,06	0,33	0,03	0,30	0,18	0,21
Туристичні агентства, туроператори та інші послуги з бронювання і пов'язані з ними види діяльності	0,09	-0,06	0,03	-0,11	-0,11	-0,21	-0,01	0,02	0,00	0,00
Творча, мистецька та розважальна діяльність	-0,01	0,22	0,06	0,06	0,07	-0,38	0,16	0,06	0,10	0,03
Бібліотеки, архіви, музеї та інші культурні заходи	0,24	-0,01	0,43	0,09	0,10	0,14	0,07	0,40	0,14	0,27
Азартні ігри та ставки	0,42	0,22	0,15	0,19	0,19	0,02	0,24	0,24	0,23	0,32
Спортивні, розважальні та рекреаційні заходи	0,19	-0,19	0,18	-0,05	-0,06	0,13	-0,08	0,10	0,03	0,11

Джерело: розрахунки авторів на основі даних Eurostat (n. d.).

Примітка: значущі кореляції: більше 0,54 ($p < 0,05$) або 0,67 ($p < 0,01$).

Таблиця 3

Кореляція між темпами зростання макроекономічних показників туризму, ВВП та зайнятості, 2009–2022 рр., з лагом в 1 рік

Сектори	Темп зростання ВВП, %	Темп зростання експорту туристичних послуг, %	Темп зростання імпорту туристичних послуг, %	Прибуття іноземців до туристичних закладів розміщення, % зростання	Кількість ночівель іноземців у туристичних закладах розміщення, % зростання	Кількість ліжок-місць у туристичних закладах розміщення, % зростання	Зростання доходів у сфері авіаперевезень; розміщення туристичних агентств, туроператорів та інших послуг з бронювання й пов'язаних видів діяльності, %	Зростання доходів у сфері авіаперевезень, %	Зростання доходів у сфері розміщення та харчування, %	Зростання доходів у сфері туристичних агентств, туроператорів та інших послуг з бронювання й пов'язаних видів діяльності, %
Загалом – усі види діяльності за класифікацією NACE	0,78	0,36	0,23	0,32	0,31	-0,17	0,48	0,32	0,46	0,57
Рослинництво та тваринництво, мисливство та пов'язані з ними послуги	0,63	0,02	-0,45	-0,05	-0,03	-0,14	0,06	-0,10	-0,06	0,00
Виробництво продуктів харчування	0,74	0,13	-0,22	0,04	0,06	-0,26	0,20	0,02	0,09	0,17
Виробництво напоїв	0,69	-0,05	-0,40	-0,07	-0,07	-0,34	0,03	-0,16	-0,04	0,05
Виготовлення одягу	0,23	-0,17	0,03	-0,16	-0,19	-0,33	-0,12	-0,12	-0,03	-0,02
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонування повітря	0,10	-0,43	-0,33	-0,42	-0,42	-0,47	-0,38	-0,34	-0,42	-0,45
Збір, очищення та постачання води	0,45	0,74	0,51	0,71	0,71	0,10	0,72	0,65	0,69	0,76
Будівництво будівель	0,68	0,40	0,24	0,32	0,31	-0,32	0,45	0,26	0,40	0,49
Цивільна інженерія	-0,21	-0,50	-0,23	-0,40	-0,40	0,02	-0,42	-0,23	-0,32	-0,39
Спеціалізовані будівельні роботи	0,69	0,28	0,15	0,20	0,19	-0,21	0,38	0,22	0,35	0,46
Гуртова торгівля, крім автомобілів та мотоциклів	-0,08	0,35	0,44	0,29	0,29	0,15	0,38	0,37	0,38	0,42
Роздрібна торгівля, крім автомобілів та мотоциклів	0,33	0,24	0,38	0,27	0,25	0,07	0,36	0,34	0,42	0,50

Сектори	Темп зростання ВВП, %	Темп зростання експорту туристичних послуг, %	Темп зростання імпорту туристичних послуг, %	Прибуття іноземців до туристичних закладів розміщення, % зростання	Кількість ночівель іноземців у туристичних закладах розміщення, % зростання	Кількість ліжок-місць у туристичних закладах розміщення, % зростання	Зростання доходів у сфері авіаперевезень; розміщення; туристичних агентств, туроператорів та інших послуг з бронювання й пов'язаних видів діяльності, %	Зростання доходів у сфері авіаперевезень, %	Зростання доходів у сфері розміщення та харчування, %	Зростання доходів у сфері туристичних агентств, туроператорів та інших послуг з бронювання й пов'язаних видів діяльності, %
Наземний транспорт та транспортування трубопроводами	-0,37	-0,32	0,06	-0,36	-0,37	-0,07	-0,30	-0,10	-0,21	-0,18
Водний транспорт	0,33	-0,05	-0,07	-0,08	-0,10	-0,31	-0,06	-0,09	-0,03	-0,04
Повітряний транспорт	-0,42	-0,56	-0,31	-0,60	-0,60	-0,15	-0,60	-0,57	-0,57	-0,55
Складське господарство та допоміжні транспортні послуги	0,70	0,24	0,05	0,32	0,31	-0,04	0,34	0,14	0,31	0,39
Послуги з тимчасового розміщення	0,70	0,01	-0,35	0,00	0,00	-0,38	0,07	-0,12	-0,01	0,01
Діяльність із забезпечення стравами і напоями	0,37	0,70	0,64	0,72	0,71	0,22	0,76	0,71	0,80	0,84
Туристичні агентства, туроператори та інші послуги з бронювання і пов'язані з ними види діяльності	0,09	0,20	0,19	0,14	0,14	-0,09	0,13	0,13	0,11	0,19
Творча, мистецька та розважальна діяльність	-0,01	-0,45	-0,50	-0,37	-0,37	-0,31	-0,42	-0,39	-0,44	-0,49
Бібліотеки, архіви, музеї та інші культурні заходи	0,24	0,88	0,65	0,84	0,84	0,19	0,86	0,81	0,83	0,81
Азартні ігри та ставки	0,42	0,19	0,20	0,12	0,11	-0,40	0,26	0,15	0,21	0,27
Спортивні, розважальні та рекреаційні заходи	0,19	0,63	0,52	0,56	0,57	0,18	0,66	0,65	0,65	0,72

Джерело: розрахунки авторів на основі даних Eurostat (n. d.).

Примітка: значущі кореляції: більше 0,55 ($p < 0,05$) або 0,69 ($p < 0,01$).

Кількість значущих кореляцій тут становить 21 із 180, або 12%, що також значно перевищує передбачену ймовірність похибки, що дорівнює 1%, якщо $p < 0,01$. Таким чином, у таких випадках переважна більшість значущих кореляцій, особливо там, де кілька показників туризму мають високу кореляцію для однієї галузі, не може бути пояснена випадковістю.

Водночас у декількох секторах, непрямо пов'язаних з туризмом, кореляційний аналіз виявив відсутність або нестійкість взаємозв'язку показників туризму та зайнятості: постачання електроенергії, газу, пари та повітряного кондиціювання; творча, мистецька та розважальна діяльність; виробництво одягу, будівництво, торгівля, водний транспорт, азартні ігри та ставки. Ефект переливу від туризму на інші сектори економіки все ще можливий, однак він незначний, щоби бути статистично помітним у процесі аналізу щорічних часових рядів.

Головною проблемою в кореляційному аналізі (коли не використовувалася часовий лаг) було те, що в усіх секторах зайнятості корелювала з показниками туризму, а також корелювала з ВВП на подібному рівні. Тому важко відокремити вплив в'їзного туризму від впливу внутрішніх бізнес-циклів. З іншого боку, якщо внутрішні цикли повністю залежали б від міжнародного туризму, це не було би проблемою. Тому необхідно оцінити, наскільки грецька економіка залежить від тенденцій у міжнародному туризмі.

За винятком зростання кількості ліжок-місць у туристичних закладах, темп зростання ВВП сильно корелює з показниками туризму (0,76–0,9), які також сильно корелюють між собою (0,82–0,96). Імпорт туристичних послуг у Греції був переважно стабільний (зазвичай близько 2 млрд євро) і не мав значного впливу на зміну ВВП (табл. 4). Приріст зростання експорту туристичних послуг становив від -85 до 77% приросту ВВП, але у 2016–2022 рр. тенденції у в'їзному туризмі забезпечували близько половини приросту ВВП. У 2023 і 2024 рр. ця частка була меншою. Отже, останнім часом ВВП Греції переважно сильно залежав від іноземних туристів, так само як і від решти внутрішньої економіки.

Аналіз регіональних панельних даних на основі більшої вибірки демонструє наявність спільного позитивного зв'язку між в'їзним туризмом та загальним рівнем зайнятості (табл. 5). Це може свідчити про те, що ефекти переливу від в'їзного туризму до інших галузей можуть бути більш відчутними на регіональному рівні. Вплив на зайнятість у сільському господарстві відбувається без часового лагу, але вплив на сукупну зайнятість у сферах торгівлі, транспорту, послуг з тимчасового розміщення, організації харчування, розваг, відпочинку та декількох інших галузях відбувається з лагом в 1 рік. Результати щодо сфер сільського господарства, харчування, розваг та відпочинку відповідають лагам, визначеним на основі національних даних без регіональної дезагрегації. Однак різна класифікація галузей у регіональних даних може вплинути на результати.

Таблиця 4

Вплив в'їзного туризму на зміни ВВП Греції

Рік	Послуги з організації подорожей, кредит, млн євро	Послуги з організації подорожей, дебет, млрд євро	ВВП, млрд євро	Послуги з організації подорожей, кредит, зростання, млн євро	Зростання ВВП, млн євро	Співвідношення: зростання експорту послуг з організації подорожей / зростання ВВП
2008	11,6	2,7	242			
2009	10,4	2,4	238	-1236	-4456	0,28
2010	9,6	2,2	224	-789	-13410	0,06
2011	10,5	2,3	203	894	-20816	-0,04
2012	10,4	1,8	188	-61	-14928	0,00
2013	12,2	1,8	180	1708	-8496	-0,20
2014	13,4	2,1	177	1241	-2648	-0,47
2015	14,1	2,0	176	733	-867	-0,85
2016	13,2	2,0	174	-919	-1875	0,49
2017	14,6	1,9	177	1423	2409	0,59
2018	16,1	2,2	180	1456	2654	0,55
2019	18,2	2,7	183	2093	3794	0,55
2020	4,3	0,8	165	-13861	-17945	0,77
2021	10,5	1,1	182	6184	16269	0,38
2022	17,7	1,9	208	7174	26356	0,27
2023	20,6	2,4	225	2917	17343	0,17
2024	21,6	2,8	238	1000	12377	0,08

Джерело: розрахунки авторів на основі даних Eurostat (n. d.).

Таблиця 5

Кореляція між темпами зростанням кількості прибуттів іноземців до туристичних закладів розміщення за регіонами NUTS 2 та темпами зростання зайнятості у 2009-2022 рр.

	Без лагу	1 рік лагу
Зайнятість, загалом	0,31	0,36
Зайнятість, Гуртова та роздрібна торгівля, транспорт, послуги з тимчасового розміщення та організації харчування	0,15	0,24
Зайнятість, Мистецтво, розваги та відпочинок; інші види послуг; діяльність домогосподарств та позатериторіальних організацій та органів	-0,02	0,38
Зайнятість, Сільське господарство, лісове господарство та рибальство	0,24	0,14

Джерело: розрахунки авторів на основі даних Eurostat (n. d.).

Примітка: значущі кореляції ($p < 0,05$) перевищують 0,16 без лагу та 0,19 з лагом у 1 рік.

Розраховані показники регіонального співвідношення (відносний розмір регіонального ринку праці) наведено в табл. 6 і 7. Егейський Південь, Іонічні острови та Крит є регіонами, які найбільше залежать від в'їзного туризму. Кореляція між двома коефіцієнтами становить 0,87. У 2023 та 2024 рр. відбулися лише незначні зміни в коефіцієнтах, а взаємна кореляція у 2023 р. становила 0,97.

Таблиця 6

Співвідношення між кількістю прибуттів іноземців до туристичних закладів розміщення та загальною кількістю зайнятих (AF/TE), разів

Країна, Регіон	2008	2009	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Греція	2,0	2,3	3,0	3,7	4,4	4,7	4,7	5,2	6,5	6,5	1,5	3,2	5,7	6,4
Атика	1,2	1,2	1,4	1,5	1,9	2,1	2,0	2,2	2,6	2,5	0,5	1,1	2,1	2,6
Північне Егейське море		2,8	3,3	4,0	5,0	5,7	4,2	4,8	5,2	5,1	0,6	1,8	4,4	5
Південне Егейське море	12,9	16,8	23,4	24,9	27,7	28,0	30,2	34,4	47,6	50,5	14,1	31,5	49,2	55,6
Крит	7,2	8,1	10,9	14,6	17,3	18,2	19,4	19,7	23,5	22,6	6,0	13,5	22,1	23,2
Східна Македонія і Фракія	0,6	0,8	0,9	1,6	1,9	2,1	2,1	2,3	2,5	2,6	0,5	1,1	2,3	2,8
Центральна Македонія	1,3	1,8	2,2	3,1	3,6	3,8	3,5	3,7	4,4	4,5	0,8	2,1	4,0	4,1
Західна Македонія		0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,1	0,1	0,2	0,3
Епір	0,6	0,8	1,2	1,4	1,9	2,0	2,2	2,9	3,8	4,3	0,6	1,6	3,7	3,4
Фессалія	0,9	1,0	1,2	1,3	1,8	2,0	1,8	2,1	2,7	2,9	0,5	0,9	2,2	2,7
Іонічні острови	9,0	12,1	14,9	17,0	22,3	24,2	25,1	29,8	34,7	35,5	9,1	21,3	34,5	41,0
Західна Греція	1,3	1,2	1,3	1,2	1,1	1,4	1,1	1,3	1,6	1,7	0,3	0,6	1,3	1,7
Центральна Греція	1,0	1,0	1,0	0,8	1,1	1,2	1,2	1,5	2,2	2,3	0,4	0,8	1,7	2,0
Пелопоннес	1,3	1,7	2,1	1,8	2,4	2,6	2,8	3,3	4,4	4,4	0,8	1,8	3,5	4,1

Джерело: розрахунки авторів на основі даних Eurostat (n. d.).

Таблиця 7

Співвідношення між зайнятістю у сферах торгівлі, транспорту, послуг з тимчасового розміщення, організації харчування та загальною зайнятістю (SE/TE), %

Країна, Регіон	2008	2009	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Греція	30,0	30,0	30,8	30,3	31,0	32,1	32,4	32,6	32,4	33,0	33,0	31,5	31,6	31,2	32,0
Аттіка	31,5	31,3	32,6	32,4	32,7	33,5	33,2	32,6	32,2	33,2	33,8	31,3	31,3	31,2	31,9
Північне Егейське море	30,5	31,1	31,0	34,2	29,8	28,6	33,4	33,1	33,3	34,6	32,6	29,4	34,8	31,3	27,9
Південне Егейське море	45,3	43,8	39,6	40,7	46,1	49,6	47,5	50,2	52,6	54,9	48,3	47,5	46,8	49,3	50,4
Крит	34,9	33,4	34,5	34,2	37,1	40,2	40,5	36,9	37,5	38,4	36,1	33,8	35,2	36,3	38,0
Східна Македонія і Фракія	23,1	24,1	24,6	20,8	22,4	26,1	26,7	27,3	26,5	28,3	29,0	26,4	25,9	26,7	29,7
Центральна Македонія	29,5	30,5	31,4	31,1	31,0	30,8	31,2	31,8	31,7	31,9	33,2	32,8	32,2	30,9	31,6
Західна Македонія	22,8	23,2	25,9	23,4	24,6	24,3	23,3	24,9	22,4	22,7	24,9	26,6	25,5	28,4	21,8
Епір	25,5	26,4	28,2	28,0	27,5	28,9	25,6	28,7	32,7	31,3	31,1	32,4	28,7	29,2	25,7
Фессалія	25,4	25,1	27,3	23,7	24,5	27,7	28,8	29,6	29,2	28,8	29,7	27,7	27,8	26,7	27,5
Іонічні острови	43,7	42,7	36,3	36,4	38,7	43,9	49,6	53,5	53,2	47,8	45,1	52,0	48,7	49,7	51,6
Західна Греція	28,1	28,3	28,2	29,2	29,4	29,7	29,1	29,7	30,2	28,9	27,7	30,8	30,4	27,5	31,0
Центральна Греція	26,4	24,9	26,2	28,3	29,6	26,9	29,4	30,8	29,2	29,9	29,1	25,7	27,7	29,1	31,8
Пелопоннес	24,3	25,8	25,1	23,2	25,1	26,7	28,3	30,2	28,4	30,3	31,5	29,4	30,5	27,7	27,3

Джерело: розрахунки авторів на основі даних Eurostat (n. d.).

Перша регресійна модель (1) оцінює вплив прибуттів іноземців до туристичних закладів розміщення, % зростання (AF) на збільшення зайнятості в секторі послуг з тимчасового розміщення, % (EA), перерахована для періоду 2009–2024 рр. з використанням національних даних для Греції ($N = 16$, $R^2 = 0,51$):

$$EA = -0.44 + 0.22AF \quad (1)$$

(-0.17) (3.8)***

Примітка: У формулах значення t -статистик вказані в дужках, де *, **, *** позначають значущість, якщо $p < 0,1$, $p < 0,05$, $p < 0,01$ відповідно.

Отже, в середньому кожні 5% (або 3–11% з 95% довірчою ймовірністю) зростання кількості прибуттів збільшує зайнятість у готелях та подібних закладах на 1%. Перевірка впливу факторів пропозиції (зростання кількості ліжко-місць та закладів розміщення) шляхом додавання цих факторів до моделі не дала значущих результатів для них. Кореляція залежної змінної з ліжко-місцями становила лише 0,25, а із закладами – навіть -0,15. Це може бути результатом невеликої вибірки, достатньої місткості засобів розміщення або інших причин.

Щодо прибуттів внутрішніх туристів як ще одного фактора попиту, то додавання їх до моделі привело до незначущості коефіцієнта регресії через мультиколінеарність, незважаючи на високу кореляцію з внутрішніми прибуттями (0,70 у 2011–2024 рр.). Однак внесок іноземного попиту більший з огляду на абсолютну кількість прибуттів, наприклад 27,4 млн (якщо порівняти з 9,8 млн внутрішніх приїздів у 2024 р.).

У 2014 р. в моделі (1) був випадок викиду ($2,4\sigma$). Оскільки вибірка невелика, вилучення викидів має вирішальне значення для перевірки надійності. Але регресія без викиду дає подібний коефіцієнт b для змінної ($N = 15$, $R^2 = 0.63$):

$$EA = -1.8 + 0.21AF \quad (2) \\ (-0.89) \quad (4.7)^{***}$$

Якщо ми переозначимо змінну фактора туризму як «Кількість ночей, проведених іноземцями в туристичних закладах розміщення, % зростання (NF)», наступна модель (2) продемонструє подібні результати ($N = 16$, $R^2 = 0.49$):

$$EA = -0.16 + 0.21NF \quad (3) \\ (-0.06) \quad (3.7)^{***}$$

Результати свідчать про вплив зовнішнього попиту як домінантного чинника попиту на зайнятість у секторі послуг з тимчасового розміщення в Греції, хоча варто зауважити, що аналізована вибірка щорічних даних невелика. Додаткова перевірка за допомогою щомісячних даних є складною, оскільки Євростат почав надавати їх лише з 2024 р., тоді як дані про зайнятість у секторі послуг з тимчасового розміщення є кварталними.

Інший спосіб перевірити надійність моделі (1) – це використання регіональних панельних даних NUTS 2. Це забезпечить більшу вибірку. На жаль, на цьому рівні дані конкретно про зайнятість у секторі послуг з тимчасового розміщення недоступні. Найближчим доступним показником, який використовується як залежна змінна, є Темп зростання загальної зайнятості в гуртовій та роздрібній торгівлі, транспорті, розміщенні та харчовій діяльності, % (EW). Модель створена для 14 суб'єктів (Греція та її 13 регіонів) на період 2014–2022 рр. Тест Гаусмана ($p = 0,33$) свідчить, що модель з випадковим

ефектом є кращим вибором, ніж підхід з фіксованим ефектом. Отримана модель (4) має такий вигляд ($N = 126$, $R^2 = 0,26$):

$$EW = 1.86 + 0.043AF_t \quad (4) \\ (4.4)^{***} \quad (6.5)^{***}$$

Модель (4) показує значущий, втім менший ефект, оскільки до неї входить ширший набір секторів, які менш залежні від в'їзного туризму. Незважаючи на те, що кількість ліжок-місць у готелях та подібних підприємствах має позитивну кореляцію (0,4) із залежною змінною, включення її як фактора пропозиції до моделі призводить до незначущості її регресійного коефіцієнта.

Наступна регресійна модель (5) оцінює вплив прибуттів іноземців до туристичних закладів розміщення на темп зростання загальної зайнятості в регіоні Греції, % (TE), за період 2014–2022 рр., для врахування ширшого економічного ефекту. На відміну від відсутності затримки прямого ефекту прибуттів іноземців на національному рівні для зайнятості в секторі послуг з тимчасового розміщення (кореляція із затримкою 1 рік становить 0), непрямий ефект із затримкою існує в панельних даних для загальної зайнятості (кореляція становить 0,51). Таким чином, фактор із затримкою (AF_{t-1}) також було включено. Тест Гаусмана ($p = 0,51$) показує, що модель з випадковим ефектом є кращим варіантом. ($N = 126$, $R^2 = 0,26$):

$$TE = 0.537 + 0.0211AF_t + 0.0245AF_{t-1} \quad (5) \\ (1.8)^* \quad (4.6)^{***} \quad (4.6)^{***}$$

Якщо додати фактор пропозиції – зростання кількості ліжок-місць у готелях; місць для відпочинку та іншого короткострокового проживання; кемпінгів, парків для рекреаційних транспортних засобів та парків для причепів, % (BP), – то модель (6) з випадковим ефектом (тест Гаусмана $p = 0,53$) трансформується таким чином ($N = 126$, $R^2 = 0,28$):

$$TE = 0.818 + 0.0111AF_t + 0.0169AF_{t-1} + 0.0604BP \quad (6) \\ (2.4)^{**} \quad (1.5) \quad (2.5)^{**} \quad (1.7)^*$$

Лаговий ефект, який зовнішній попит на туристичні послуги має на загальну зайнятість, залишається значущим. Водночас негайний ефект зовнішнього попиту стає незначущим, а фактор пропозиції (темп зростання кількості ліжок-місць) стає малозначущим. Таким чином, прямий ефект на зайнятість у секторі послуг з тимчасового розміщення та пов'язаних секторах існує в короткостроковій перспективі. Непрямий вплив на інші сектори, крім туризму, існує в середньостроковій перспективі, враховуючи фактор пропозиції. Ефект на загальну зайнятість у кілька разів менший, ніж на зайнятість у секторі подорожей, через його непрямий характер.

Крім підходу на основі темпів зростання, можна переозначити залежні та незалежні змінні як співвідношення до певної змінної розміру регіону (загальна кількість зайнятих осіб). Наступна регресійна модель (7) оцінює вплив

співвідношення між кількістю прибуттів іноземців до туристичних закладів розміщення та загальною зайнятістю, разів (AF/TE), на співвідношення частки зайнятості у сферах торгівлі, транспорту, послуг з тимчасового розміщення та організації харчування до загальної зайнятості, % (SE/TE), за період 2008–2022 рр. з використанням регіональних панельних даних NUTS 2 з табл. 6 і 7. Використовується модель з фіксованими ефектами (тест Гаусмана $p = 0,00$) ($N = 180$, $R^2 = 0,23$):

$$SE/TE = 30.2 + 0.26AF/TE \quad (7)$$

(98.5)*** (7.0)***

Підхід у моделі (7) дає змогу перевірити надійність моделі (4). Він також доводить значущість ефекту навіть після корекції розміру регіонів. Водночас зазначимо, що коефіцієнти регресії в моделях (4) і (7) не можна порівнювати через різні одиниці виміру.

Обговорення

Це дослідження щодо Греції доповнює висновки Marques Santos та ін. (2020) щодо країн ЄС (на основі даних за попередній період). Воно також підтверджує позитивний вплив туризму на загальний рівень зайнятості, хоча в такому разі кількісний ефект значно менший. У рамках цього дослідження ми доводимо як прямий, так і непрямий вплив у Греції, подібно до роботи Imam та Ananda (2022) щодо Шрі-Ланки. Коефіцієнт детермінації показує, що в Греції більша частка коливань у сфері зайнятості зумовлена розвитком туризму, порівняно з Пакистаном (Manzoog та ін., 2019), що легко пояснюється більшою важливістю туристичного сектору в Греції. Як і в попередніх дослідженнях, присвячених Греції, у цій статті також показано зв'язок між рівнем зайнятості в туристичній галузі та кількістю туристів, як у Medová та ін. (2021), однак тут використано дані за більш тривалий період, а також кореляційний і регресійний аналіз замість графічного аналізу. Водночас, на відміну від деяких досліджень окремих регіонів (Vourdoubas, 2020) або нішевих підсекторів (Drakakis та ін., 2021), у цій роботі розглянута уся національна економіка в сукупності. Результати дослідження обмежені через відсутність детальних статистичних даних на регіональному рівні, які дали би змогу врахувати додаткові фактори або короткі часові ряди на національному рівні, що впливає на точність оцінених ефектів.

Висновки

Грецька економіка пододала виклики фінансової кризи 2008–2013 рр. та пандемії 2020 р. і перейшла до фази стрімкого економічного розвитку в 2021–2022 р. Після 2013 р. загальна кількість робочих місць майже не скоротилась, але простежувалися великі галузеві коливання. У 2022 р. Греція зазнала найшвидшого зростання зайнятості за останні роки, хоча в 2023 і 2024 рр. воно сповільнилося. За винятком 2009, 2010 і 2020 років, показники експорту туристичних послуг були кращими, ніж загальні економічні показники Греції. У 2016–2022 рр. зміни в експорті послуг в'їзного туризму в середньому дорівнювали приблизно половині зростання ВВП, але згодом цей показник знизився. Егейський Південь, Іонічні острови та Крит є регіонами, які найбільше залежать від в'їзного туризму. Тому видавалось доречним припустити, що в'їзний туризм може впливати на зайнятість як у туристичному секторі, так і в багатьох інших галузях Греції.

Згідно з показниками в'їзного та загального туризму, він має позитивний вплив на зайнятість у сфері послуг з тимчасового розміщення. Кожне зростання кількості іноземних прибуттів (або кількості ночівель) на 3–11% збільшує зайнятість у готелях та подібних закладах у середньому на 1%. Такі дані можна використати для кількісного оцінювання маркетингових кампаній, спрямованих на залучення певної кількості туристів, з урахуванням співвідношення витрат і вигод. Кореляційний аналіз також вказав на можливий непрямий ефект з боку попиту на зайнятість у сільському господарстві, харчовій промисловості та виробництві напоїв; у сфері обслуговування харчових продуктів та напоїв; у бібліотечній, архівній, музейній та інших видах культурної діяльності; діяльності із забору, очищення та постачання води з часовим лагом у 1 рік або без нього. На відміну від теоретичних припущень, тенденції зайнятості у сфері авіаперевезень та послуг з бронювання турів не були пов'язані з коливаннями показників туризму в короткостроковій перспективі. Позитивний ефект переливу від сектору внутрішнього туризму до сукупної зайнятості у всіх секторах більш помітний на регіональному рівні. Вплив на загальну регіональну зайнятість триває щонайменше 2 роки навіть після врахування фактора з боку пропозиції (зростання кількості ліжок-місць). Регіони, які безпосередньо залежать від сектору послуг з тимчасового розміщення та галузей, пов'язаних з туризмом, можуть мати більше стимулів для участі в маркетингових кампаніях та розвитку інфраструктури.

Список використаної літератури

- Betcherman, G., Giannakopoulos, N., Laliotis, I., Pantelaiou, I., Testaverde, M., & Tzimas, G. (2023). The short-term impact of the 2020 pandemic lockdown on employment in Greece. *Empirical Economics*, 65, 1273-1307. <https://doi.org/10.1007/s00181-023-02381-2>
- Diakonidze, M. (2019). Development of tourism services and employment perspectives: A case study. *European Research Studies Journal*, 22(3), 132-148. <https://doi.org/10.35808/ersj/1462>
- Dimelli, D. P. (2017). The effects of tourism in Greek insular settlements and the role of spatial planning. *Journal of the Knowledge Economy*, 8, 319-336. <https://doi.org/10.1007/s13132-016-0364-x>
- Dorta-González, P., & González-Betancor, S. M. (2021). Employment in tourism industries: Are there subsectors with a potentially higher level of income? *Mathematics*, 9(22), Article 2844. <https://doi.org/10.3390/math9222844>
- Drakakis, P., Papadaskalopoulos, A., & Lagos, D. (2021). Multipliers and impacts of active sport tourism in the Greek region of Messinia. *Tourism Economics*, 27(3), 527-547. <https://doi.org/10.1177/1354816620902328>
- Eurostat. (n.d.). *Database*. Retrieved May 6, 2025, from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
- Grobelna, A., & Skrzyszewska, K. (2019). Seasonality: Is it a problem or challenge facing future tourism employment? Implications for management. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 15(1), 205-230. <https://doi.org/10.7341/20191518>
- Imam, T., & Ananda, J. (2022). Machine learning for characterizing growth in tourism employment in developing economies: An assessment of tourism employment in Sri Lanka. *Current Issues in Tourism*, 25(16), 2695-2716. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1991895>
- Hellenic Statistical Authority. (2025a). *Arrivals and nights spent in hotels, similar establishments, tourist campsites and short-stay accommodation establishments: February 2025*.
- Hellenic Statistical Authority. (2025b). *Labour Force Survey: February 2025*. <https://www.statistics.gr/en/statistics/-/publication/SJO02/->
- Inchausti-Sintes, F. (2015, September). Tourism: Economic growth, employment and Dutch disease. *Annals of Tourism Research*, 54, 172-189. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2015.07.007>

- Kalantzi, O., Tsiotas, D., & Polyzos, S. (2023, February 25). *The contribution of tourism in national economies: Evidence of Greece*. ArXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2302.13121>
- Karoulia, S., Gaki, E., & Kostopoulou, S. (2015). *Assessing resilience in tourism: The case of Greece* (ERSA Conference Papers ersa15p1260). European Regional Science Association. <https://www.sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa15/e150825aFinal01260.pdf>
- Karoulia, S., Gaki, E., Kostopoulou, S., & Lagos, D. (2016). *Greek tourism sector and signs of resilience* (ERSA conference papers ersa16p691). European Regional Science Association. https://www.sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa16/Paper691_StellaKaroulia.pdf
- Mamula, M., & Duvnjak, K. (2017). Modelling the employment in tourism – Case study of Croatia. *International Journal of Business Administration*, 8(3), 37-44. <https://doi.org/10.5430/ijba.v8n3p37>
- Manzoor, F., Wei, L., Asif, M., Zia ul Haq, M., & ur Rehman, H. (2019). The contribution of sustainable tourism to economic growth and employment in Pakistan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), Article 3785. <https://doi.org/10.3390/ijerph16193785>
- Marques Santos, A., Madrid González, C., Haegeman, K., & Rainoldi, A. (2020). *Behavioural changes in tourism in times of Covid-19 : Employment scenarios and policy options* [JRC Science for Policy Report]. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2760/00411>
- Medová, N., Macková, L., & Harmacek, J. (2021). The impact of COVID-19 on hospitality industry in Greece and its treasured Santorini Island. *Sustainability*, 13(14), Article 7906. <https://doi.org/10.3390/su13147906>
- Menegaki, A. N., & Agiomirgianakis, G. M. (2019). Risk dimensions of a vertical Chinese expansion in the Greek tourism sector: The Chinese side. *International Journal of Decision Sciences, Risk and Management*, 8(3), 149-171. <https://doi.org/10.1504/IJDSRM.2019.099691>
- Obadić, A. & Pehar, L. (2016, December). Employment, capital and seasonality in selected Mediterranean countries. *Zagreb International Review of Economics and Business*, 19(s1), 43-58. <https://doi.org/10.1515/zireb-2016-0012>
- OECD. (2017). *Financing approaches for tourism SMEs and entrepreneurs* (OECD Tourism Papers 2017/3). <https://dx.doi.org/10.1787/8d06572a-en>
- Papadopoulos, O., & Ioannou, G. (2023). Working in hospitality and catering in Greece and the UK: Do trade union membership and collective bargaining still matter? *European Journal of Industrial Relations*, 29(2), 105-122. <https://doi.org/10.1177/09596801221104943>

- Papadopoulos, O., & Lyddon, D. (2020). Deregulation and institutional conversion in the Greek hotel industry: An employment relations model in transition. *Industrial Relations Journal*, 51(1-2), 92-109. <https://doi.org/10.1111/irj.12282>
- Papadopoulou, G. (2020). An overview of the cruise industry in Greece from 2010-2019. *SPOUDAI Journal of Economics and Business*, 70(1-2), 39–57. <https://spoudai.org/index.php/journal/article/view/104>
- Papatheodorou, A., & Arvanitis, P. (2014). Tourism and the economic crisis in Greece – Regional perspectives. *Région et Développement*, 39, 183-203. <https://regionetdeveloppement.univ-tln.fr/wp-content/uploads/9-Papatheodorou.pdf>
- Ribeiro, L. C. de S., Lopes, Th. H. C. R., Montenegro, R. L. G., & Andrade, J. R. D. L. (2018). Employment dynamics in the Brazilian tourism sector (2006-2015). *Tourism Economics*, 24(4), 418-433. <https://doi.org/10.1177/1354816617736409>
- Santos, E. (2023). Does inbound tourism create employment? In E. Santos, N. Ribeiro, & T. Eugénio (Eds.), *Rethinking Management and Economics in the New 20's* (pp. 483-490). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-19-8485-3_22
- Sergo, Z. (2019). Inter-generational employment spillovers from tourism across the EU. *Ekonomika Misao i Praksa Dubrovnik*, 28(1), 97-125. <https://hrcak.srce.hr/file/322670>
- Tosun, C., Çalışkan, C., Şahin, S. Z., & Dedeoğlu, B. B. (2023). A critical perspective on tourism employment. *Current Issues in Tourism*, 26(1), 70-90. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.2021155>
- Vázquez Vicente, G., Martín Barroso, V., & Blanco Jiménez, F. J. (2021). Sustainable tourism, economic growth and employment – The case of the wine routes of Spain. *Sustainability*, 13(13), Article 7164. <https://doi.org/10.3390/su13137164>
- Vourdoubas, J. (2020). The nexus between agriculture and tourism in the island of Crete, Greece. *Journal of Agricultural Studies*, 8(2), 393-406. <https://doi.org/10.5296/jas.v8i2.16602>
- Vuković, D. B., Maiti, M., & Petrović, M. D. (2023). Tourism employment and economic growth: Dynamic panel threshold analysis. *Mathematics*, 11(5), Article 1112. <https://doi.org/10.3390/math11051112>
- Wijesundara, Sh. R., & Ranasinghe, R. (2015). Perceived barriers for employment in tourism industry among rural communities. *International Journal of Asian Business and Information Management*, 6(3), 1-15. <https://doi.org/10.4018/IJABIM.2015070101>

World Travel and Tourism Council. (2023, June 22). *Greek Travel & Tourism sector to approach full recovery this year* [Press release]. <https://wttc.org/news/greece-eir-2023>

Yakavenka, V., Vlachos, D., Papadopoulos, A. M., Klieštik, T., Orphanidou, Y., Efthymiou, L., & Psilla, D. (2023). Features of foreign working force for Cypriot hotel industry. In V. Katsoni, (Ed.), *Tourism, Travel, and Hospitality in a Smart and Sustainable World*, 231-242. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-29426-6_14

Отримано: 7 серпня 2025 р.

Рецензовано: 25 серпня 2025 р.

Рекомендовано до друку: 17 вересня 2025 р.